

YAZI YAZMAKTAN KARNI NASIRLAŞAN ADAM

REFİK ÖZDEK

ⓧ⓪Ⓜ⓯ / otukennesriyat

YAYIN NU: 2202

EDEBÎ ESERLER: 1120

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-818-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1994

2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Düzeltili: Ezgi Akyıldız

Son Okuma: Çağla Yılmaz

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Refik Özdek: Kökleri akıncı Türklerine kadar uzanan Refik Özdek 1928 yılında bugün Romanya sınırları içerisinde kalan Köstence’de doğmuştur. Gazetecilikten çevirmenliğe ve yazarlığa uzanan geniş bir edebî kariyere sahip bir kültür insanı olan Özdek’in gazeteciliğe başladığı yıl 1959’dur. Özellikle Cengiz Aytmatov’un eserlerini Türkçeye kazandırarak çevirmen olarak tanınmış, bu eserlerle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Ayrıca roman, öykü ve şiir gibi türlerde de önemli eserler vermiş, arı ve duru Türkçesiyle takdir toplamıştır. Hem telif hem de çeviri alanındaki çalışmalarıyla Türk edebiyatına ve kültürüne büyük katkılar sunmuş, 28 Ağustos 1995 tarihinde vefat etmiştir.

Siz hiç, yazı yazmaktan karnı nasırlaşmış bir adam gördünüz mü, duydunuz mu? “Parmakları ya da dirseği nasırlaşmış adam,” desem, “Olabilir,” derdiniz. Ama itiraf edin ki yazı yazmaktan karnı nasırlaşmış bir adam görmemiş, duymamışsınızdır.

Mehmet Zârkişi, yazı yazmaktan karnı nasırlaşmış tek adamdır. Tam adı “Abişoğlu Mehmet Zarkişiev” idi. Onu ben, tepe üstündeki bir çayhanenin bahçesinden, İstanbul Boğazı’nı hayran hayran seyrederken görmüştüm. Orada tanıştık. Yaşlıydı. Yüzü, bir arazi parçasının kabartma haritası gibiydi: Çıkıntılı elmacık kemikleri bozkırın çıplak tepeleri, derin çizgiler ise kurumuş sel yataklarıydı. Kıvrım kıvrım kırışıklar çileli bir geçmişin izleri olsa da bakışlarında muradına ermişliğin huzuru vardı. Belli ki o güne kadar sıcaklardan, soğuklardan kavrularak aralıksız çalışmış, yaptığı işi başarmış ve şimdi bir yorgunluk kahvesi içiyordu. Bir ara, masanın üzerine bıraktığı fotoğraf makinesini aldı, değişik açılardan birkaç poz resim çekti. Fotoğraf makinesini hemen bırakmadı masaya. Çektiği resimler, o makineye girmiş küçük, sevimli canlılarmış gibi, makineyi okşadı, hatta öptü, ancak bundan sonra onu usulca bıraktı masanın üzerine... Şimdi yine Boğaz’ı seyreliyordu. O Boğaz’a bakıyordu, ben de ona. Biraz gerisine düştüğüm için beni fark etmemişti. Zaten o hem orada hem pek uzaktaydı. Emindim ki Boğaz’ın sularını okşayan bakışları onu hiçbir dürbünün gösteremeyeceği uzak bir coğrafyaya götürüyordu.

Gerçekten böyle miydi? Yoksa ben miydim hayal içinde yüzen, sezgimin güçlü olduğu kuruntusuna kapılıp kendi

kendine övünen? Bunu anlamanın tek yolu vardır. Gidip o adamla konuşmalı, tanışmalıydım.

Yerimden kalktım, yanına gidip selam verdim. Adımı söyledikten sonra gazeteci olduğumu da bildirerek masasına oturmak için izin istedim. Sevinçle, heyecanla ayağa kalktı. Uzattığım eli, iki eliyle birden tutarak uzun uzun sıktı:

“Buyur kardaş, buyur, şeref verirsin...”

Biraz uzakta duran boş sandalyeyi bir anda kaptı getirdi. Gözlerinin içi gülüyordu. Pek candan, pek saygılıydı. Biraz utandım. Benden epeyce yaşlıydı çünkü. “Zahmet etmeyin, ben alırım,” demeye vakit bulamamıştım.

Küçük masada karşılıklı oturduk. Bir kez daha elimi ellerine aldı ve kendini tanıttı:

“Ben Abişoğlu Mehmet Zârkişiev... Dağıstan’dan, Nogayistan’dan geldim. Kuzey Kafkasya’dan yani, Terek şehrinde.”

Biraz durdu. Sonra, soyadındaki “ev” takısını atarak “Mehmet Zârkişi,” diye tekrarladı. “Zârkişi mi?” diye sorduğum için olacak, açıklama gereğini duydu:

“Sohbeti uzatmama izin ver de atamın bu adı doğuştan değil, yaşayıştan aldığını anlatayım. Gazeteci olduğuna göre seninle yalnız soydaş değil, yoldaş da sayılırız. Ama bu ‘yoldaş’ı ‘tovariş’ anlamında kullanmadım. ‘Sen de yazıyorsun, ben de yazıyorum,’ demek istedim. E, mademki böyle dedim, neleri, niçin yazdığımı da söylemeliyim. Önce adımdan başlayalım. Bilirsin, ‘ağlayan, inleyen, ah ü zâr eden’ anlamında, kız çocuklara ‘Nâlân’ adını verirler. Bu adın erkekler için kullanılması bizde ‘Zârkişi’ oluyor. Yine bilirsin, yeni doğan çocuğa adını anası babası verir, ya da ninesi, dedesi. Soyadını ise düşünmezler. Çünkü bizde, kişinin soyadı babasının adıdır. ‘Mehmet Abişoğlu’ deriz mesela. Sonra nüfus cüzdanları çıkmış, pasaportlar çıkmış. Orada baba adı Abiş olunca, soyadı ne olacak? Ata

adını, dede adını almışlar soyadı olarak. O zamanlar dedem saymış ve kendisine adı sorulduğunda ‘Zâr Kişi’ dermiş. Çünkü bizim oymak, vuruşkudan vuruşkuya, göçten göçe koşmuş. Hatunlarımız ağlaya inleye, erkeklerimiz ‘ah ü zâr’ içinde geçirmiş ömrünü. İşte o zaman dedem, babam Abiş’e vasiyet etmiş: ‘... Bak oğlum,’ demiş, ‘bizim, yüzyılların birikimi olan çok zengin bir sözlü edebiyatımız var. Destanlarımız, manılarımız, yırlarımız var. Ninelerin dudaklarından torunların kulaklarına, nesillerden nesillere aktardık bizim kimliğimizi anlatan o destanları, manıları, yırları, oyunları... Bugüne kadar yitirmedik, çünkü dağılmamış, paramparça olmamıştık. Ama şimdi gerçeği gör: Kocaman bir çığ kayalara çarpınca ne olursa bize de o oldu. Öyle uzaklara dağıldı ki birbirimizin sesini duymaz olduk. Selam salamaz, haber alamaz olduk. Doğuya varanlarımız vardı: Kırgız iline, Kazak iline, İrtiş suyuna vardılar. Batıya varanlarımız vardı: İdil suyuna, Prut suyuna, Tuna suyuna ulaştılar. En çok da Kırım’a ve Türkiye’ye vardılar. Kısacası, yarımız Kaf Dağı’nın ötesinde kaldı, yarımız berisinde. Şimdi vasiyetimi dinle: Yazacaksın! İki türlü yazacaksın. Ak saçlı ninelerden, aksakallı dedelerden dinleyerek, bugüne kadar söylenegelenleri yazacaksın. Bu bir. Kendinin ve ulusunun nasıl yaşadığını, acılarını, kıvançlarını, tutsaklığını ve inşallah özgürlüğünü yazacaksın. Gezip gördüklerini, duyup düşündüklerini yazacaksın. Fantazyalari değil, gerçekleri yazacaksın... Bu da iki... Geçmişini bilmeyen geleceğe de yenik düşer, yitip gider, burgaçlarda boğulur, yoğalır...”

Zârkişi bir daha durdu ve az sonra “Ay kardaş,” dedi, “seninle danışanda pek kıvandım ve dilimin zembereği boşandı. Sizin akının (şairin) o sözünü de biliyorum. Hani ‘Bir dokun bin ah işit kâse-i fağfurdan,’ diyor ya, onun gibi. Kusura bakma, sana söz vermeden konuşup canını sıkıyorum ya?”

“Hayır, hayır! Çok meraklandım ve sizi dinlemek çok hoşuma gidiyor...”

Mehmet Zârkişi ilk cümlelerini olabildiği kadar Türkiye Türkçesiyle söylemeye özen göstermiş, daha sonra coşarak kendi şivesi ile konuşmaya başlamıştı. Söylediklerinin çoğunu anlıyor, anlamadıklarını sözün gelişinden çıkarmaya çalışıyor ve konuşmasını kesmemek için sormuyordum. Ben onu anladığımı, o da anladığımı anladığı için, ikimiz de mutlu idik. Onu dinlerken zaman tüneline uzak diyarları yabancılık çekmeden dolaşüyor ve herkesle kendi dilimde konuşabiliyormuşum gibi çocuksu bir zevk de alıyordum.

Mehmet Zârkişi, güneşten, ayazdan yüzü yanmış, ağır iş görmekten elleri kabalaşmış, özge bir aydın tipiydi. Sor-
dum:

“Babanız Abiş Bey, dedenin Zârkişi beyin vasiyetini yerine getirdi mi?”

Derin bir iç çekti. Söze nereden başlayacağını düşünür gibi biraz durdu ve sonra cevap verdi:

“Rahmetli babam, rahmetli dedemin vasiyetini yerine getirmek için gündüz oturmadı, gece uyumadı, çalıştı. Gerçi ben onun ilk çalışma yıllarını görmedim ama bana anlattı. Biz ‘Büyük Oktiyabr Revolutsiyası’ diyoruz, siz galiba ‘Komünist Devrimi’ diyorsunuz. İşte o güne kadar dört kalın defter doldurmuş. Bana yalnız bir tanesini bırakabildi. Öbür üç defteri almışlar ve o yazıları yazdığı için hapse atmışlar onu. Hapisten sonra çalışma kamplarına sürmüşler. Bizim yırları, manıları, destanları yazdığı için ‘milliyetçilik’ yapmakla suçlanmış, idamdan zor kurtulmuş... Asıl zâr kişi babamdı. Ben de en az babam kadar bîzar yaşadım. Ancak ben, en değerli erkeklerimden bazılarına ulaşabildim. Erkeklerimden biri İstanbul’a gelmekti. Zorunlu göçle değil, kaçarak değil, Kabe’ye gelir gibi gelmekti. İşte geldim. Bir ereğim de ulusunun dirilişi için, bir

eli kan, bir eli katran olan tiranların yıkılışını görmektir. Gördüm çok şükür. Asıl ereğim elbette babamın vasiyetini yerine getirmektir. Bunun için canımı dişime takarak çalıştım, gücümün yettiğini yaptım. Tıpkı babam gibi ben de çalışma kamplarına sürüldüm. Ferhat gibi dağları deldim. Gerçekten Ferhat gibi: Kazma ile dağları yarararak yol açtık, kayaları delerek kanallar açtık... Bir tesellim var: Babamın vasiyetini armanımız (ülkümüz) Bir olan arkadaşlarımızla paylaşmasını bildim. Gençlerimize de yol gösterdik. Şimdi o yolda yürüyenleri görmek büyük mutluluk.”

Mehmet Zârkişi hep kendisinden söz ediyor duruma düşmekten, ben ise onu konuşmak zorunda bırakmaktan çekiniyorduk herhalde. Ama merakım fırtınalı bir deniz gibi kabarmıştı ve ancak onu dinlersem yatışacaktı. Ona kanım pek ısınmıştı. Uzun yıllar gurbette kalan ve şimdi sıla hasretini giderdiğimiz bir yakınım, bir büyüğüm gibi görüyordum onu. Sizli bizli değil, senli benli olmalıydık. Az önce onun yaptığı gibi sağ elini iki elimle birden sıkarak konuştum:

“Zârkişi agam, sözünü keserek saygısızlık etmek istemiyorum, ama merakımı da yenemiyor, heyecanımı bastıramıyorum. Bilesin ki sen İstanbul’u, bizleri, kendi deyişinle ne kadar sığınmış isen, biz de seni o kadar özledik. Önce bir şey soracağım: İstanbul’da nerede kalıyorsun ve daha kaç gün kalacaksın?”

“Yiğidim, buraya geçen perşembe günü geldim, yine perşembe günü gideceğim Bakü uçağıyla. Demek ki bir yarınım kaldı. Aksaray’da bir otelde kalıyorum.”

“İyi öyleyse, biraz daha konuşuruz, sonra seni dolaştırıra dolaştırıra bizim eve götürürüm. Akşam yemeğini bizim evde yersek eşim ve kızım çok sevinirler. Yarın da İstanbul’u gezdiririm sana... Kaf Dağı’nın ardından gelen bir agamız akşam yemeğini bizimle yerse, evimizde bayram olur.”

Bana bir ağabey şefkati ile bakan gözleri sulandı. Çok kısa bir süre sonra diline geliveren sözlerle mırıldanır gibi cevap verdi:

“Ferişteler mi fısıldadı bu dileğimi kulağına yiğit balam! Ben İstanbul’da, bir Türk üyinin bosagasından adım atmazsam, bu vuslatta bir boşluk, gönlümde bir doymamışlık kalacaktı.”

“Sağ ol Zârkişi agam, iki dakika izin ver eve telefon edeyim, bizim hanıma müjdeyi vereyim.”

Telefon etmek için çay ocağına giderken garson da tütüre tütüre semaveri getiriyordu. Ona, daha ikinci masaya geçmeden semaverle çay getirmesini söylemiş, sonra da konuşmayı dinlerken unutmuştum.

Eve telefon ettim. Akşam yemeğine Kaf Dağı’nın ardından bir konuğumuz geleceğini, çok muhterem ve yaşlı konuğumuz için özel bir şeyler hazırlamasını söyledim. Eşim memnun oldu. Sonra ben koşar adımlarla döndüm masaya. Garson “Üç beş dakika demlensin abiciğim!” diye seslendi ardımdan.

Zârkişi agam çantasından kâğıt kalem çıkarmış, bir şeyler yazıyordu:

“Bu bir yır, ama kısa... Latin harfleriyle yazdığım için uzun sürdü,” dedi gülümseyerek.

Şiiri yazıp bitirdikten sonra onu okumadan ve bana vermeden önce şöyle dedi:

“Babam, dedemin vasiyetini bana aktarırken enstitüyü henüz bitirmiştım. Revolütsiya da on sekiz yılını doldurmuştu. Başladığı günde olduğu gibi hâlâ mutlu gelecek vaat ediyordu. Babam gülüp oynamayı çoktan unutmuş, ben ise hiç öğrenmemiştim. Babam bu yırı bana verirken ‘Ay balam,’ dedi, ‘kırımız gitti, yırımız kaldı. Ama revolükisi ya benim yırlarımı da aldı. Sen Nogay’ın karanlık çağında dünyaya geldin. Halkımızı hep asık suratlı gördün. Çünkü ne mirza kaldı ne de bay, ne kısrak kaldı ne de

tay. Ağılda malımız öldü, bahçada gülümüz soldu. Meyve veren tereklerimiz yok artık, ama erkeklerimiz var... Erkeklerimiz! Unutma: Ereğin yoksa gereğin de yok! Biz nasıl yaşadık? Bunu tarihimizin bir büyük akını (ozanı) olan Şal Kiyiz şöyle anlatıyor...' dedi ve bu yırı verdi bana. Muska gibi üç köşeli katlanmış bir kâğıda yazılmıştı bu yır. Bak, okuyayım sana:

KARANNIDA TURGAN EDİM

*Karannıda turgan edim
Tandır dep*

Karanlıkta kalkmış idim
Tan vaktidir diye

*Tan Çolpan'ga men karadım
Aydır dep*

Çoban yıldızına bakmış idim
Aydır diye

*Denizlerge kirgen edim
Saydır dep*

Denizlere girmiş idim
Sığdır diye

*Donız etin kapgan edim
Maydır dep*

Domuz eti yemiş idim
Yağdır diye

*Mırza kızın algan edim
Baydır dep*

Mırza kızın, almış idim
Zengindir diye

*Balayaktan işken edim
Şaydır dep*

Balkâseden içmiş idim
Öyledir diye

*Tav biyeni yıkkan edim
Taydır dep*

Nogay'ıma yır çıkardım
Paydır diye

*Nogay'ıma yır çıkardım
Paydır dep*

Mehmet Zârkişi kâğıdı bana uzatırken şunları da söyledi:

"Atamın vasiyetini yerine getirmek için işe girdiğim zaman bu yır bana anahtar oldu, başlangıç oldu. Sonra yazdım, kalemimi kırdılar yine yazdım, kalem yerine elim kazma verdiler. Parmaklarımın bütün boğum araları

nasırlaştı, nasırdan avuçlarımın çizgileri silindi, yine yazdım. Ha, bak, roman, hikâye, destan, manı, tarih yazmış değilim ben. Sadece milletimizin dillerde yaşattığı bu değerli mirası kâğıda geçirdim. Artık elleri titrediği için kopuzunu duvara asmış aksakallardan, ak saçlı ninelerden dinledim de yazdım. Avıllarda toya varsam kulağım sazda ve sözde, defter kalem elimdeydi. Yaşlı çobanların bozlakları dağlarda yankılanırken onların peşinden koştum. Bebeğine ninni söyleyen genç anneleri de dinledim. Tu-yuğları, ağıtları, atasözlerini derledim. Kendimden hiçbir şey yazmadım değil ama benim yazdıklarım, bu atalar mirasını derlerken karşılaştığım güçlüklerdir. Çünkü bu mirası derlemek tek ereğimdi ama tek işim değildi. En gücü de yazdıklarımı korumak oldu. Ah ne işler... Ah ne işler!”

Zârkişi aganın konuşmasına biraz ara vermesinden yararlanarak sordum:

“Peki, derlediklerin, yazdıkların yayınlandı mı, kitap haline geldi mi?”

“Yahşı yanı o işte... İki tanesi yayınlandı, öbürleri sırada. İlk kitabın adına *Vasiyet* dedim. Ondan bir tanesi otelde, valizde, yarın veririm. Yanımda bir kalın defter var. Ona gezip gördüklerimi yazıyorum. Ama dörtte üçü eski hatıralar, atalar mirasını toplarken karşılaştığım güçlükler. Gidinceye kadar fırsat olursa, bazı bölümleri okurum ve sonra sorarım: ‘Bizim Kızıl Cennet’te işte böyle yaşadığımızı biliyor muydun?’ diye.”

***

Çaylarımızı içtik. Akşama epeyce vakit vardı, hava güzeldi. İstanbul’da neleri gördüğünü sordum. Grupla gelmişler. Kapalı Çarşı’yı, Topkapı Müzesi’nin yarısını, Dolmabahçe Sarayı’nı görmüşler. “Kalabalıkla gezmek, gezmek değil, oradan oraya koşmak oluyor... Ben ise, hoşuma giden yer-

lerde çokça kalmak, sokak aralarında dolaşıp konuşmaları dinlemek istiyorum. Eski pazarı gezdiğimizde göre bir de yenisi vardır. Sultanahmet Meydanı'ndaki dikili taşları gördük de caminin içini göremedik, şu Boğaz Köprüsü'nden geçemedik... Bir de şu görkemli Kala'yı (Rumeli Hisarı'nı) biraz anlat bana. Onu yakından görmek için geldim bu çayhaneye. Ne zaman yapıldı? En büyük cami hangisi? En güzel yer neresi? Kısmet olur, bir daha gelirsem..."

"Bir daha gelirsen konuşum olursun Zârkişi ağam, o zaman her tarafı gezeriz. Dilersen bugün ve yarın için bir program yapalım, öbür gün de havaalanına ben götürürüm, giderken yeni pazarı görürüz." (Yeni pazar olarak Ataköy'deki modern alışveriş merkezini göstermeyi düşündüm.)

Çayhaneden kalktık. Bana göre en güzel görüntüyü, manzarayı, Boğaziçi Köprüsü'nün ortasından görebilirdik. Arabayı sağ şeritten yavaş yavaş sürersem herhalde bir güzel görünüm ziyafeti çekmiş olurdum. Biraz uzaktaki park yerine varıncaya kadar ona Rumeli Hisarı hakkında bildiklerimi anlattım. Anlattıklarımı yazmak istediği ama bunu yürürken yapamayacağı için hayıflandığı belliydi. "Zârkişi ağam, sana bir İstanbul kitabı vereceğim, orada geniş bilgi var; az sonra onu daha güzel bir açıdan ve tam karşısından seyredeceğiz," deyince pek sevindi.

Bebek'ten yukarı çıkıp Zincirlikuyu kavşağına gelinceye kadar arabayı biraz hızlı sürdüm. Köprüye girince sağ şeride geçip iyice hız kestim, sanki araba arızalıymış gibi yanar söner farları da açtım. Trafik memuru gelirse ne söyleyeceğimi biliyordum. Zaten yol tenhaydı. Bayram tatilinde olduğumuz için İstanbul boşalmıştı. Bunları da anlatıyordum Zârkişi ağaya.

Köprünün ortasına geldiğimiz zaman hangi yana bakacağını bilemedi: Sağında Sarayburnu, birbiriyle zarafet yarışı yapan minareler, Yahya Kemal'in deyimiyle kubbeler

iklimi... Solunda daralıp genişleyen, kıvrıla kıvrıla uzanan, yeşil mavi gümüşü bir tabiat harikası...

“Mehmet agam, istersen sağ taraftan fotoğraf çek, o tarafı seyret, dönüşte öbür tarafı daha rahat seyrederdin. Şimdi, Asya ile Avrupa’yı birleştiren bu köprü’nün tam ortasındayız. Urallar bu iki kıtayı birbirinden karlı doruklarla ayırır, yalçın dağlar bir kıtadan ötekine geçişi engellemeye çalışır. Ama Boğaz, bu yalı çiçekli, bu suya inmiş gökkuşağı, bu cümbüşlü su yolu, Asya’dan bakanları Avrupa’ya, Avrupa’dan bakanları Asya’ya gülücüklerle çağırır...”

“Sana yakşılık, sağlık içinde uzun ömür dilerim yiğit balam... İnsan İstanbul’a sırf bu köprüden yürüyerek geçmek için defalarca gelmek ister...”

“Evet Mehmet ağam, bizim övüncümüzdür bu Boğaz...”

Sonra sustum. Kendi düşüncelerimle onun hayal ve duygularını dağıtmak istemedim. Sustum ama belki yüz defa düşündüğüm hem acılı hem özlemlili, yer yer hayallerimle süslü düşünceleri içimden tekrarladım durdum: Ah şu Boğaz’ın güzelliklerini koruyabilirsek... İyi bari... Kuruçeşme’den kömür depolarını kaldırdık ama yeşil yamaçlar betonla örtülüyor... Ah! Ne kötü! Turistleri grup gezisine çıkarırken Boğaz’ı neden yürüyerek geçirtmezler? Yaşlı turistler üç tekerlekli, dört tekerlekli bisiklete bindirilir... Sonra onlara, köprü’nün Asya yakasındaki gişelerden birinde, ya da geçici olarak kurulan otağ misali bir yerden, “Mister bilmem kim, filan günü, Avrupa’dan Asya’ya yürüyerek geçmiştir...” gibi bir belge verilir...

***

Gişeleri geçince dörtlüleri söndürdüm, hızlı sürdüm arabayı. Az sonra Küçük Çamlıca’daydık. Oradan, sisi pusu olmayan o berrak günde Adaları göstermek istiyordum

konuğa. Öyle yaptık. Onun hayranlık duyduğunu görünce ben de mutlu oldum. Çamlıca'da çok kalmadık. Rumeli yakasına dönerken Boğaz'ın Karadeniz'e uzanan yanını da göstermek istiyordum. Güneş batmadan önceki ışınlarını Boğaz'ın üzerinden toplayıp almadan geçmeliydik köprü-yü.

***

Mehmet Zârkişi adamla eve geldiğimiz zaman eşim ve kızım onu, yıllar yılı görmediğimiz bir yaşta akraba gibi saygıyla karşıladılar, elini öptüler. İşte bu el öpme, Zârkişi agamı sanırım Boğaz'ın güzelliğinden daha çok etkiledi. Bir zamanlar gülmeyi de ağlamayı da unutan o koskoca adam hiçbir şey diyemeden ağladı. Dudakları titriyor, kımıldıyor, ama ses çıkmıyordu. Sonra gücünü topladı, selam verdi ve üçümüze birden bakarak “Yiğit balam ve botagözler... Artık adımlı değiştirmek istiyorum. Zârkişi yerine ‘Kutlukişi’ ya da ‘Kutlubay’ adını almak istiyorum. Varsın pasaportumda Zârkişi olarak kalsın, ama ben artık ‘kutlu kişi’ oldum, böyle el öpenlerim olduğu için...”

Sofrada ve daha sonra uzun uzun neler konuştuğumuz anlatmayacağım, yalnız şu kadarını da anlatmadan geçemem; kahvelerimizi içerken bir soru ya da konuda sözün gelişine uyarak şöyle dedi:

“Çok, çok yazı yazdım. Yazı yazmaktan karnım nasırlaştı, nasır izi silinmedi daha...”

Eşim ve kızım bu sözü “parmaklarım nasırlaştı” şeklinde anlamış ve eline bakmışlardı. O zaman Zârkişi aga, ellerini açarak avuçlarını ve parmaklarını gösterdi:

“Ellerimin kabalığı, ayalarımın düzlüğü yazmaktan değil, kazma sallamaktan... O nasırlar kabalığını bırakmış olsa da artık geçti. Ama karnımın nasırı tamamen geçmedi daha...”

Böyle derken biraz yan dönüp gömleğinin iliklerini çözdü, beni yanına çağırıp elimi tuttu ve parmaklarımı çıplak karının üzerinde gezdirdi. Karnında, göbeğinin birkaç santim yukarısında, etine yapışmış kemer gibi bir kabartı, bir sertlik, sırtına doğru incelerek uzanıyordu. Kaskatı değildi ama karın eti gibi yumuşak da değildi. Buna pek şaşıtm. O gömleğini ilikledikten sonra devam etti konuşmaya:

“Bunu anlatmak kolay değil, çok da vakit alır; yalnız şu defterde yazılı, bir kopyasını alabilseydik...”

“Defter olmasaydı, tek tek sayfalar halinde olsaydı, telefon faksından fotokopilerini çıkarabilirdik, ama defterden alamayız kopyayı...”

“Demek sayfa sayfa olsa kopyası çıkar? Öyleyse bu sayfaları koparırım, kopmuş olarak saklarım, nasıl olsa Ma-haçkale’ye dönünce makine ile temize çekeceğim.”

Ve defterin tel zımbalarını çıkarıp sayfaları ayırdı. Üç beş dakika sayfalara baktıktan sonra bazılarını aradan çıkardı, kalanları da bir deste halinde verdi bana. Faksı ters çalıştırarak bunların kopyasını almak hem kolay oldu, hem de pek uzun sürmedi.

***

Kiril harflerini yalnız kitaptan okuyabiliyordum. Acele yazılmış el yazısını okumam çok zor olacaktı ama Azerbaycanlı bir arkadaşımın bu konuda bana yardımcı olabileceğini düşünerek sevindim.

***

Zârkişi agayı, daha önce hazırladığım programı da uyguladıktan sonra, perşembe günü havaalanına uğurlarken bana aynen şöyle dedi:

*“Yiğit Balam, can balam, ak yürekten aytaman
Zârkişi bolıp keldim, kutlu kişi kaytaman.”*

(Yiğit oğlum, can oğlum, temiz yürekle söylüyorum
Zârkişi olarak geldim, mutlu kişi olarak dönüyorum.)

Bu derya gibi adamın her sözünü belleğime yerleştirmek için dikkatlice dinliyordum. Vedalaşırken söylediği yukarıdaki sözleri de unutmamak için, havaalanından ayrılmadan önce bir kâğıda yazdım. İşte o zaman anladım bunun doğaçtan söylenmiş bir beyit olduğunu.

Abişoğlu Mehmet'i “Zârkişi” olarak yaşatan olaylar onun anı defterindeydi. Kopyasını aldığım bölümleri Azeri arkadaşım ile önce Latin harflerine çevirdik. Bu hiç de kolay olmadı. Kiril harfleriyle acele yazılmış el yazısını sökmek, yalnız bu yazıyı yeni öğrenmiş benim için değil, Azeri dostum için bile pek güç oldu. Azeri alfabesi ile Nogay alfabesi arasında farklı sesler, farklı harfler vardı. Rusçadan alınmış kelimeler için kullanılmış değişik harfler ve bir hayli de Rusça isim, kelime ya da deyim vardı. Bütün bu ayrılıkları belirledikten sonra yazıyı bizim Türkçeye çevirmeye başladım. Çok zamanımı aldı. Bilmediğim kelimeler çok değilse de bunları öğrenmek için bakabileceğim bir sözlük yoktu. Yazık! Üniversitenin Türkoloji bölümündeki öğretim üyesi arkadaşlarım sağ olsunlar. Ama onlara da sitem ettim. Türk dünyası çapında bir sözlük hazırlayamadılar şimdiye kadar!

***

Zârkişi'nin zor günlerini onun anı defterinden, onun kaleminden anlatacağım. Ama bunlar onun bütün anıları değil, yazmak, yine yazmak, ille de yazmak için, açlığı, sürülmeyi, hapsi göze aldığı çetin mücadele yıllarından bölümler olacaktır.

İşte Zârkişi'nin bazı zor günleri:

***

Temmuz: Brigadlar düdüklerini çaldılar. Öyle paydosu için kazmaları bıraktık, kadın işçilerin yemek pişirdiği ve dağıttığı yere koştuk. Ön sırada yer almak için koşuyorduk ama bize verdikleri bir tas bulgur çorbasına ve bir dilim kara ekmeğe bir an önce kavuşmak için değil, payımızı aldıktan sonra en yakın gölgelikte bir yer kapmak için... Orada gölgelik olarak yalnız büyükçe bir kaya, birkaç tane de ağaç vardı. Erken giden o kayanın ve o ağaçların gölgesinde bir yer bulabilirdi. Geride kalanlar, derisi yanıp birkaç kere soyulduktan sonra meşin gibi kararmış çıplak vücutlarıyla yine güneş altında kalacaklardı. Çakır gözlü, sarı saçlı ve aslında bembeyaz tenli Rusların vücutları da kayış gibi kararmıştı güneşten. Bazılarının başında rengini yitirmiş, lime lime olmuş bir kasket, bazılarının başında ise buğday sapından örülmüş, piramit biçimli sözde şapkalar vardı. Ben bir eski havluyu sarık gibi sarmıştım başıma.

Benim acelem yalnız gölgelik kapmak için değildi. Bugün beş dakikalık kuşluk molasında orta yaşlı bir kuktan çok dokunaklı bir türkü dinlemiştim. O orta yaşlı Başkırt'ın sesi de çok güzeldi. Sevgiinden ayrı düşen bir gencin yanık türküsüydü bu. Sözlerini unutmadan yazmıydim.

Yemeğimi alelacele yedikten sonra özel eşyamın bulunduğu zembili bıraktığım yere koştum. İki kontrplak arasına sıkıştırdığım sarı saman kâğıtlardan birini ve zembilin dibindeki kurşun kalemi çıkardım. Kontrplakları hem kâğıtlar buruşmasın diye, hem de üzerinde yazı yazmak için kullanıyordum. Orada bir taşın üzerine kontrplağı yerleştirdim ve kâğıdı da üzerine koyarak yazmaya başladım. Henüz birinci dörtlüğü yazmıştım ki brigad gelip tepemde dikildi, kaşlarını çatıp elini uzattı. Kâğıdı verdim tabii. Evirip çevirip baktı. Ya okuması olmadığı ya da benim çok

acele yazılmış el yazımı okuyamadığı için yine bana uzattı ve emretti:

“Oku yazdıklarını!”

“Bu bir yır,” dedim, “bir şarkı, bir manı...”

“Oku!”

Okudum:

*“Botagöz aruz boz torgay
Bozlay bozlay su içer
Botagöz onda, men munda
Mıymıldeşip kün geçer.”*

(Bota* gözlü, güzel boz torgay
Bozlaya bozlaya su içer
Botagöz orda, ben burda
Üzüntü ve hasretle gün geçer.)

Brigad gözlerimin içine baktı; şaşırılmış, mahzunlaşmış gibiydi. Bana bir adım daha sokuldu, sesini yavaşlattı:

“Bak yığidim,” dedi, “benim de bir botagözüm vardı. Ama bu yırı, bu manıyı içimden söylerim hep. Yüksek sesle söylemeye cesaret edemiyorum. Yeni yırlar söyleyeceğiz artık. Sen ise yazıyorsun, yapma bunu... Eğer başkarmalardan¹ biri görürse senin için hiç de iyi olmaz. Yırlarını kâğıda değil kafana yaz, sessiz söyle... Al bu kâğıdı, hemen yok et!”

Bu sırada kulağımıza şaplak gibi çarpan bir sesle irkil-dik ve aynı anda sesin geldiği yöne baktık:

“Hey brigad! İkiniz de gelin buraya! O kâğıdı da getirin!”

Az uzağımızda bulunan çadırın önünde, başkarma ayakta dimdik duruyor, bize bakıyordu: Elleri kalçasında, kaşları çatık, gözleri kuşkulu... Bu adam bir mühendis değildi ama mühendislere de tepeden bakardı. O, çalışanların arasında dolaşmaya başlayınca herkes mırıldanır, birbirini uyarırdı. Küfürler savurarak geçerdi yanımızdan. Küreğini iyice doldurmayana “İğne ucu ile kuyu mu kazıyorsun?” derdi. Kazmayı hızlı indirmeyene “O vuruş senin boş kafa-

* Bota: Deve yavrusu. Gözleri çok güzeldir.

1 Başkan, yönetici.

nı bile delmez,” diye bağıyordu. Bunlar hafif sözlerdi. Sağa sola kustumuk gibi küfürler savurmadan geçmezdi aramızdan. Bir defa, benim yanımdan geçerken durmuştu. Ağzım susuzluktan kurumuş, vücudum ise sağanağa yakalanmışım gibi ter içindeydi. Kazmayı güçlükle kaldırıyordum. “O kazma çok hafif, sana bir balyoz verip taş kırdırma-lı!” deyince kan beynime sıçradı, kazmayı olanca gücümle kaldırıp kafasına indirmek geçti aklımdan. Gerçekten de olanca hızımla kaldırdım ama kafasına değil yere vurdum, taşa çarpan kazmanın ucundan kıvılcımlar çıktı.

İşte bu adamdı bizi yanına çağıran. Biz yanına gelirken ağzına bir sigara aldı ama yakmadı. Gelip karşısında durduk. Hiçbir şey söylemeden elimdeki kâğıdı çekip aldı. Kâğıda bir göz attıktan sonra, dilimizi anlayamadığı için “Ne diyor bu?” diye brigada uzattı. Birigad kâğıda bakarak ama yazıyı okumadan “Bu bir şarkı sözü tovarış,” dedi. “Delikanlıların uzak kaldıkları yavukluları için söylenir, eski bir şarkı, bir yır...”

“Yani eskiye özlem!”

Böyle diyen şef, cebinden kibrit çıkarıp sigarasını yak-tı, aynı kibritle benim kağıdımı tutuşturdu, kısa bir süre elinde tutup iyice yanmasını bekledi ve sonra onu yere atıp ayaklarıyla ezerek söndürdü. Gömleğimin cebinden ucu görünen kurşun kalemi de alıp kendi gömleğinin ce-bine soktu:

“Bu son olsun, bir daha affetmem!” dedi bize. Sonra da “defolun” der gibi elini sallayarak çadırına girdi.

Bir yır, bir türkü sözü yazmanın neden suç olduğunu anlamak için beynimin bütün hücrelerini çalıştırıyor, yine de anlayamıyordum.

Asıl korkum, adamın zembilimi karıştırması ve o güne kadar yazdıklarımla birlikte boş kâğıtlarımı da bulup yok etmesiydi. Elbette yazmaktan vazgeçmeyecektim. Ama burada kâğıt kalem bulmak kolay değildi, hatta aylar-

ca mümkün olmayabilirdi. Neyse ki kalemin öbür yarısı zembildehydi. Taşınması kolay olsun, bir parçasını düşürürsem öbür yarısı kalsın diye, yeni aldığım kurşun kalemim tam ortasından keser, birini yanıma alır, öbürünü zembilin dibine atardım. Sonra da iki parmakla tutulmaz hale gelinceye kadar kullanırdım onları. Bu defa gömlek cebimde kalem taşıyamayacaktım. Çünkü kalemin tokası öbür parçada, şefin gömlek cebinde idi şimdi.

O günden sonra yazmaya nasıl devam edeceğimi çok düşündüm. Geceleri ay ışığıyla herkes yattıktan sonra, gündüz dinlediklerimi yazabilirdim. Hatta ay ışığı olmasa bile yazabilir, sonra fırsatını bulursam gün ışığında temize çekerdim. Ama öyle çalışıyor, öyle yorgun düşünüyordum ki yatar yatmaz gözlerim kapanıyor ve derin bir uykuya dalıyordum. Öyleyse herkesten önce kalkıp tan aydınlığında yazmalıydım. Birkaç gün denedim bu usulü. Pek başarılı olamadım. Ay her zaman ışıkmıyor, sabahları her zaman herkesten önce kalkamıyordum. Gündüzleri, yır kâğıdımı yakıp kalemime el koyan başkarmanın beni gözden kaçırmadığını da seziyordum. Birigada ya da başka birine de beni sıkı bir gözetim altında tutmaları için emir vermiş olabilirdi. Çünkü, birkaç gün önce beni aşağıladığı ve bu yüzden kazmayı olanca gücümle kaldırıp taşa vurduğum zaman aklımdan geçeni sezmiş, aslında kazmayı onun kafasına indirmek istediğimi anlamıştı.

Şu günlerde unutmadan yazmam gereken bir ninni işitmiştim yemek işleriyle uğraşan bir genç kadından. Unutmamak için sık sık tekrarlıyordum ama bizim folklorumuza anahtar sayılacak birkaç atasözü de vardı. Nasıl yazacaktım bunları?

Bükemediğim eli öpecek, vasiyeti unutacak mıydım? Hayır! Bu mümkün değildi. Başkarmanın tehdidine, birigadin uyarısına rağmen yazmayı deneyecektim. Bunun için babamın bir arkadaşının sözünü hatırladım. Dilini tu-

tamadığı için Sibirya'ya sürülen ve bir daha hiç dönmeyen o cesur adam, “Besmele gibi kullanır oldular Stalin’in adını, duyunca kusacağım geliyor bu delinin adını,” demişti. Ha, tamam, nasıl deneyeceğimi bulmuştum artık.

O gün öğle molasında, zembilden kâğıt ve kalemimi aldım. Kâğıdı kontrplağın üzerine düzleyip koydum ve başladım yazmaya. Bu kez bir övgü yırı yazıyordum. Yarısını bir yerlerden duyduğum, yarısını kendimin uydurduğu bir övgü yırı idi bu.

“Süygen Lenin atamız
Saga örmet aytamız.”

(Sevgili Lenin atamız
Sana hürmet ediyoruz.)

diye başlayan bir dalkavukluk örneği. Hem yazıyor hem göz ucuyla gözlenip gözlenmediğimi anlamaya çalışıyordum. On dizelik bu sözde yırı bitirdikten sonra, kâğıdı, tahtayı kaldırıyordum ki önüme bir gölge düştü. Dönüp baktım, kurnaz kurnaz gülen ve verilen bir görevi yaptığı için başkarmaya yaranacağını düşünen bir işçi duruyordu arkamda:

“Ver onu bana, başkarma istiyor!” diye çekip aldı kâğıdı elimden. Ve sonra hızlı adımlarla çadıra doğru yürüdü.

Ne olacağını merakla beklemeye başladım. Adam uzun zaman çıkmadı çadırdan. Neden sonra geldiği zaman kâğıt elindeydi. Onu bana verdi ve hiçbir şey söylemeden uzaklaştı yanımdan. Demek ki bizim başkarma, Lenin övgüsünü yırtmaya cesaret edememişti. Ama bunun bir aldatmaca olduğunu düşünüp beni sınamaya devam edeceği de kesindi. Onun için o gün ve ertesi gün, yeni bir övgü hatırlamak ya da yazmak için durmadan düşündüm. İki gün sonra da yazacağımı kafamda toparlamış, artık benim yazı masam haline gelen taşın başına geçip oturmuştum. Bu defa bir kurnazlık yaptım. Üç tane kâğıt çıkardım. Birincisine çok acele olarak unutmak istemediğim o ninni-

yi ve birkaç atasözünü yazdım. İkincisine, yine alelacele, onların görmesini istediğim ama kasıtlı yanlışlar yaptığım birkaç dize çiziktirdim. Sonra bu yazdığımı beğenmiyor-muşum gibi buruşturup attım. Koynumdan sözde temiz bir kâğıt çıkarırken ilk yazdığımı koynuma, daha doğrusu, ta belimin arkasından kemerime kısıtırdım. Şimdi üçüncü kâğıda yavaş ve özenle aldatmaca yırını yazdım. *Partiye Söz Verdik* idi bu yırın adı:

*“Tavdı asıp col salamız
Kara baktı bozmaga
Partiyaga sözümüz bar
Amerikadı ozmaga”*

(Dağı aşıp yol yapıyoruz
Kara bahtı bozmağa
Partimize sözümüz var
Amerika’yı geçmeye)

Yır böyle devam ediyordu. Başkarma bunun şiir olarak ne kadar zayıf olduğunu anlayamazdı. Çünkü dilimizi bilmi-yordu ve bunu anlayacak bir kültür temeli de yoktu. An-cak ispiyoncunun çevirisinden anlıyordu yazdıklarını.

İspiyoncu ya da gözetici görevini yaptı. Yazılı kâğıdı alıp çadıra gitti ve ancak öğle paydosu bittikten, iş başla-dıktan sonra geldi yanıma. Kâğıdı bana verirken sorar gibi yüzüne baktım. Suratı asık değildi. “Yakşı... Yakşı...” dedi ve gitti.

Ondan sonraki gün yazı yazmadım, ama yemek pişirme işinde ve daha hafif başka işlerde çalışan kadınlara sokulu-yor, konuşmalarını dinlemeye çalışıyordum. Bunların ara-sında evli olanlar, çocukları olanlar çoktu ve ailece gelmiş-lerdi bu zorunlu çalışma yerine. Yaşlı ve yüzü bumburuşuk olan bir kadınla, yüzü ay, kaşları Yay ve dişleri bembeyaz olan genç bir kadın ya da kız çok ilgimi çekiyordu. Buru-şuk yüzlü konuşkan kadının her sözünde bir hikmet, her deyiminde bir ibret vardı. Umutsuz, mutsuz görünenleri neşelendirmek, abuk sabuk konuşanların akıllarını başla-rına getirmek için gerekli sözleri şıp diye bulur, söylerdi.

Kimse karşı gelmezdi ona. Genellikle tayınlarımızı almaya gittiğimiz zaman karşılaştım onunla. Daha doğrusu ben onun bulunduğu yere giderdim ve “Selamünaleyküm başbişe,” diye selamlardım. “Aleyküm selam batır babanın yiğit balası,” derdi. İlk karşılaşmada “Babamı nereden tanıyor?” diye düşündüğümü anlamış olacak ki “Yiğit balalar yetiştirmek de batırlıktır,” demişti. Sonra ilave etmişti: “Şımarma, saygı ve terbiyeden başka bir yiğitliğini görmedim daha!” yine aklımdan geçenleri söylememe fırsat vermeden ve henüz kurumuş çamaşırlarını katlamaya devam ederek art arda sıralamıştı sözlerini: “Ne yani, karanlıkta yolunu bulamaz mısın? Güneş batmak için doğmaz, ama yeniden doğmak için batır... Unutma, çıplak ayakla kor üstünde yürümeye kalkışmak da değildir yiğitlik...”

İlk karşılaşmamızda, ilk konuşmamızda söylediği bu sözlerle bana neler anlatmak istediğini çok düşündüm ve sayfalar dolduracak kadar yorumlar yaptım kafamda. Daha sonraki karşılaşmalarımızda beni hem yüreklendirmeye hem uyarmaya, belki de oğlu gibi eğitmeye devam etti. Benimle ilk konuşması, yazı yazdığım için başkarma çadırına götürülmemden bir gün sonra olmuştu. O bunu fark etmiş ama bana söylememişti. Çok daha sonra öğrenecektim çadıra götürüldüğüm zaman kendi kendine konuşarak bilinmez kişilere kargışlar yağdırdığını...

İlgimi çeken genç kadının öyle acılı bir bakışı vardı ki ok gibi saplanıyordu yüreğime. Suskundu, düşünceliydi. Bakışlarındaki acının benim için mi kendisi için mi olduğunu önceleri çok düşündüm. Ama bir gün, taslarımıza kepçe ile çorba koyma sırası onda olduğu, sağanak habercisi o pek bunaltıcı öğle saatinde önüne gelip durduğum zaman, deve yavrusunun gözleri gibi duru parlak gözleri ile bir an yüzüme bakmış, hakkım olan bir kepçe çorbayı tasıma koymuş, hemen çekip gitmeyeyim diye tasımın kenarından tutmuş, yarım kepçe daha koymuştu. Ona bir

şey söylemedim ama gözlerimle gülümseyerek teşekkür etmiş oldum. Benim hemen ardından gelen yaşlıca adam bu kayırmayı görmezlikten gelmiş ama az sonra peşimden yetişerek omzuma dokunmuş “Çekinme yigidim, helal olsun, içine sinsin,” demişti.

İşte, başkişenin sözleri, ay yüzlü genç kadının bakışları, bana yarım kepçe fazla çorba verilmesini Seydali (Seyit Ali) aganın anlayışla karşılaması gibi şeylerden ibaretti mutlu dakikalarım.

Ama o gün bir mutluluk daha yaşadım. Çorbamı henüz içmiş, tasımı ekmek içiyle sıyırmıştım ki başkarma yanıma gelip dikildi. Suratı asık değildi. Birkaç saniye böbürlük kibir yüzüme baktı. Sonra sigarasından son bir nefes daha çekerek izmariti yere atıp ayağıyla ezdi:

“E, söyle bakalım,” dedi, “botagözü unuttun mu?”

Işık hızından daha hızlı düşünerek bağıri yanık bir âşık gibi cevap verdim:

“Unutmadım başkarma yoldaş, unutamadım.”

Cevabım hoşuna gitmişti:

“Sen gerçekten şairmişsin, son yazdığın şiir pek güzeldi... Ama haklısın, botagözler unutulmaz, sen yazmaya devam et... Tabii işini aksatarak değil. Hepimizin gönlünü çelen bir botagöz vardır değil mi?”

“Biz de sevdik, anlarız” der gibi başını salladı. İzmaritini biraz önce attığı halde bir sigara daha çıkarıp yaktı. Bir tane de bana uzattı. İçmiyordum ama yine de aldım ve teşekkür ettim. Bundan sonra “hoşça kal” anlamında elini sallayıp yürüdü. Birkaç adım gidince tekrar döndü ve gülümseyerek, hâlâ gömlek cebinde duran tokalı kurşun kalemi çıkarıp “Al,” dedi, “sana lazım olur, benim var.”

Bu defaki teşekkürüm daha gerçek idi. O gittikten sonra bana şaşkın şaşkın bakan Seydali agaya döndüm. Onun sigara içtiğini ve bulamadığını zaman kıvrandığını biliyordum.